

ნომადი ბართაია

აღორძინების ხანის (XVI–XVIII სს.) ზოგიერთი
სპარსული ნასმსობის სემანტიკური ცვლილებისათვის
თბილისურ მატყველებში

1997 წელს, საარქივო მასალაზე დაყრდნობით, ფილოლოგიის დოქტორმა რუსულან კუსრაშვილმა გამოაქვეყნა საქართველოს სახალხო პოეტ იოსებ გრიშაშვილის (1889-1965) “ქალაქური ლექსიკონი”, რომელიც მდიდარია აღმოსავლური, კერძოდ, სპარსული ლექსიკით.

აღნიშნული ლექსიკონი არ არის შემოფარგლული რომელიმე ეპოქით, მაგრამ მასში განსაკუთრებით არეკლილი ჩანს სეფიანთა ხანის (XVI-XVIII სს.) სპარსულ-ქართულ ენობრივ ურთიერთობათა კვალი, რომელიც თბილისურ მეტყველებაში საკმაოდ დაღეჭილა.

მასალა ენობრივად მრავალმხრივ არის საინტერესო. ამჟამად ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ზოგიერთი ნასმსობის სემანტიკურმა დატვირთვამ, აგრეთვე რამდენიმე კომპოზიტმა, რომლებიც ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ თუ სხვა აღმოსავლურ ენათა ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

აღვანასო

“ქალაქურ ლექსიკონში” ლექსიკური ერთეული **ჰალვა** განმარტებულია ასე: **ჰალვა** — “აღვანასი, ტკბ. საკმელი” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ჰალვა — [არაბ.] ტბილეთი ერთგვარი, მზადდება შაქრისაგან და ნიგეზის, მზესუმზირასა და მისთ. დანაყილი გულისაგან (ქ ე გ ლ 1986).

ჰალვა არაბულში ერთ-ერთი ტბილი საკონდიტრო ნაწარმის აღმნიშვნელი ტერმინია - **حلوا** [alva'h], რომელიც ანალოგიური ფორმით დამკვიდრებულია სპარსულ ენაში.

აღვა-ს “ქალაქური ლექსიკონისეული” განმარტება — **აღვანასი** (**აღვანასი** — თაფლი დახეილი (ს.ს. ორბელიანი, 1989) შესაძლებელია, მომდინარეობდეს შემდეგი რთული სიტყვიდან - **خالصا حلوا** [halva'xass], რომლის პირველი წევრია - **حلوا** [halva'] - ხალვა, ხოლო მეორე - **خالص** [xāss] — განსაკუთრებული. მთლიანობაში — განსაკუთრებული ხალვა, თუმცა მსგავსი კომპოზიტი ჩვენთვის ხელმისაწვდომ ლექსიკონებში არ დასტურდება.

რაც შეეხება ქართულში **ჰ/ხ** მონაცვლეობას (**ჰალვა**→ **ხალვა**), იგი შეიძლება რუსულის გავლენით მომხდარიყო.

აჯამი

აჯამი — “1. უცოდინარი, რეგენი; 2. ბრიყვი, გაუთლელი; 3. გაჭირი, ჭიუტი, კერპი, თავისნათქვამა; 4. თავნება, გაუგონარი, ძველი დროის კაცი; 5. სპარსულად ჰანგის სახელია” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

აჯამი — [არაბ.] (საუბ.) რეგენი, ბრიყვი (ქ ე გ ლ 1986).

არაბულ-სპარსულად **აჯამის** **چاچ** [‘ačam] მნიშვნელობებია: ბარბაროსები; არაარაბები, განსაკუთრებით სპარსელები.

აჭაში, როგორც **ჰანგის ხახელი**, ჩვენს ხელთ არსებულ აღმოსავლურ ენათა ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ბალი-ალა

ბალი-ალა — „ბატონი ბრძანდებით, მზად ვარ, ბატონო“. ი. ევდოშვილი თავის ლექსებში ამ სიტყვას ასე აბრუნებს „ალა ბალი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ბალი-ალა ქართულ ნიადაგზე წარმოშობილი სპარსულ-თურქული კომუნიკაციური კომპოზიცია, რომლის პირველი კომპონენტია სპარს. **بالی** [ball] — დიახ, კი, ნამდვილად, მეორე — თურქ. **ağza** — ბატონი (ბატონო...), სიტყვასიტყვით — დიახ, ბატონო.

კომპოზიტი **ბალი-ალა** ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულსა და თურქულ ლექსიკონებში არ დასტურდება; ამდენად, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ იგი ქართულ ნიადაგზე წარმოშობილი კომპოზიცია.

ბანდაყული

ბანდაყული — „პირდაპირი თარგმანი: მონა-მსახური. „დავშთები თქვენი უმორჩილესი მონა და **ბანდაყული**“ (ძველი წერილებიდან). „ვაი, თუ... მარტორქას წელი მომიწყდეს და მეც, თქვენი **ბანდაყული** ერთის დაკვრით გადმოვარდე“ („ცისკა“, 1861 წ., № III. 427)“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

„ქალაქურ ლექსიკონში“ **ბანდაყული** სწორად არის განმარტებული.

სპარსულ ენაში „მონის“, „მსახურის“ აღმნიშვნელი რამდენიმე ტერმინია, მათ შორის სპარს. **بند** [banda/e] და თურქ. **kul**, რომელთა შერწყმითაც მიღებულია რთული ლექსიკური ერთეული **ბანდაყული**.

ვინაიდან ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულსა და თურქულ ლექსიკონებში არ დასტურდება ლექსემა **ბანდაყული**, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ, **ბალი-ალას** მსგავსად, ესეც ქართულ ნიადაგზე წარმოშობილი სპარსულ-თურქული სინონიმური კომპოზიტი იყოს.

ბედრანგი

ბედრანგი — უფერული, უეშხო. „ბე“ სპარსულად „უ“-ს ნიშნავს და „რანგი“ — ფერს. 2. არის სიტყვა **ბადრანგი-ც**, რომელიც გრძელ კიტრს ნიშნავს („ივ.“ 1890 წ., №13, ე. თაყაიშვილის მიერ აღმოჩენილი კარაბადინი). 3. თუ „**ბადრანგი**“? („შაჰნამე“, ტ. II, გვ. 57). 4. უხვირო, უშნო, ულამაზო. 5. „**გაბედრანგებული** — გახუნებული“ (თ. რაზვი. „ივ.“ 1900 წ., № 160). 6. უფერული. „დ. ერისთავის მიერ გადმოკეთებულ პიესას („სადაო მფლობელობა“) მესამედ სდგამენ. ნეტა რა ღირსებას ხედავენ ამ **ბედრანგ** პიესაში?“ (ი. კავთელი, „თეატრი“, 1886 წ., № 6, გვ. 54) (ი. გრიშაშვილი, 1997).

გამომდინარე კონტექსტებიდან, „ქალაქურ ლექსიკონში“ სწორედ არის განმარტებული **ბედრანგი**, მაგრამ იგი არასწორად არის ეტიმოლოგიზირებული. ი. გრიშაშვილის აზრით, ისე გამოდის, რომ **ბედრანგი** არის წარმოქმნილი სპარსული სიტყვა, რომელიც შედგება ორი ელემენტისგან — **ბე** (ალბათ, იგულისხმება უარყოფის მაწარმოებელი პრეფიქსი — **ب** [bi] — **უ**) და **رنگ** [rang] — ფერი, მთლიანობაში — უფერული. სინამდვილეში აქ უნდა იყოს — **بدرنگ** [badrang], რომლის მნიშვნელობაა — ცუდი ფერის (ყ

[bad] — ცული. **گنج** [rang] — ფერი) (შდრ., **ბედასლი**), თუმცა ასეთი კომპოზიტი ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ბეიღბალი

ბეიღბალი — „უიღბლო, უყისმათო, უბედო“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულ ენაში არის არაბულიდან შესული ლექსიკური ერთეული **اقبال** [iqbāl // eqbāl] — 1. იღბალი; 2. წარმატება (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983).

ბეიღბალი

უნდა იყოს უარყოფის მაწარმოებელი **ى** [bi] — უ

პრეფიქსით წარმოქმნილი სპარსული სიტყვა — **اقبالى** [bieqbāl] — უიღბლო. აღვნიშნავთ, რომ ჩვენს ხელთ არსებულ ლექსიკონებში ასეთი წარმოქმნილი სიტყვა ვერ დავადასტურეთ.

დამი

დამი — „1. ფლავის ორთქლი, სარკველზე რომ ცვრებად გროვდება, ოხშივარი. ფლავს რომ ჰხარშავენ, ფლავის ქვაბს ჰხურავენ სინს. სინზე კი ზემოდან წყალში დასველებულ ტილოს დაადებენ ხოლმე (თათრები ხანდახან ცეცხლსაც ჰყრიან სინზე), ორთქლი ცვრებად იკრიბება სინზე და როცა მოხლან სინს და სინზე დამცვრალ წყალს გადაყრიან, ამბობენ ფლავს **დამი** მოვხადეო. 2. „საქმეს **დამში** მოვიყვანო“, ე.ი. საქმეს გამოვასწორებო (ილია „აქცია ადამიანი?“ თ, VII)“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ამ ლექსიკურ ერთეულს, როგორც სპარსულიდან მომდინარეს, იცნობს დ. ჩუბინაშვილი და მას განმარტავს ასე — ორთქლი, დამის მოხდა, დამს მოვხდი ქვაბს (დ. ჩუბინაშვილი, 1984).

ქველ **დამს** ასე განმარტავს: დამის მოხდა — მოხარშული ფლავისგან ზედმეტი სინოტივის ანუ წყლის მოცილება. ფლავის ქვაბს ცივ წყალში (თოვლში) ჩადგამენ, ან სველ ტილოს შემოახვევენ, რომ ორთქლი ნამად იქცეს და ხუფზე (სინზე) დაგროვილ წყალს რამდენჯერმე გადმოსწურავენ; დამში მოყვანა, დამში მოსვლა იგივეა, რაც დამის მოხდა; დამში მოსული საქმე გადატ. მოგვარებული, გაკეთებული საქმე.

სპარსულ ენაში არის ლექსიკური ერთეული **دام** [dam], რომლის მნიშვნელობებია: 1. სუნთქვა; 2. ქროლვა; ნიავე; ჰაერი; 3. წამი, მეყი, მომენტი; 4. სამჭედლოს საბერველი; 5. ორთქლი; აორთქლება; 6. დახუთული ჰაერი, ღიდი სიცხე; 7. მალაროს გაზი; 8. იშვ. სურნელება; არომატი... (ი. რუბინჩიკი, 1983).

როგორც ჩანს, სპარსულში **დამს** ძირითადად ორი შინაარსობრივი დატვირთვა ჰქონია, რომელთაგან ერთი დაკავშირებულია **ჰაერთან**, მეორე **დროსთან**.

ქართულ და სპარსულ ლექსელებს ერთმანეთთან აკავშირებს საერთო სემანტიკური დატვირთვა — ორთქლი.

იღენტური ფორმით შემოსული სპარსული ლექსიკური ერთეული **دام** [dam]-ი ქართულში სემანტიკურად დავიწროვებულა.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ **دام** [dam]-ი იმ მნიშვნელობით, როგორც ეს ქართულ ლექსიკონებშია მოცემული — „საქმეს დამში მოვიყვანო“, „საქმის ბოლომდე მიყვანა,“ ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში არ დასტურდება.

დუნბარჩა

დუნბარჩა — „ყელსაბამი ორწყებად“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

დუნბარჩა უნდა მომდინარეობდეს შემდეგი სპარსული რთული სიტყვიდან — **دومبارچا** [dūambarča // doambarča] — ორი ამბარჩა.

რთული სიტყვა ასე დაიშლება: სპარს. **دو** [dū // du]-ორი, არაბ. **عبر** [anbar] გამოითქმის 'ambar) — ამბრი და სპარს. **چا** [ča // če] — კინოზოოლოგიის მაწარმოებელი სუფიქსი. სიტყვესიტყვით: **ორი ამბარჩა** ანუ **„ყელსაბამი ორწყებად,”** როგორც ეს ი. გრიშაშვილსა აქვს განმარტებული.

აღვნიშნავთ, რომ ასეთი ლექსიკური ერთეული ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ვარდფანჯი

ვარდფანჯი უყველიოვანი ჩუქურთმა, ხეზე ან ნაქსოვზე; საკუთრივ: ხუთი ვარდი” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ეს სიტყვა უცნობია სხვა ქართული ლექსიკონებისთვის.

როგორც ი. გრიშაშვილი განმარტავს, **ვარდფანჯი** ნიშნავს — **ხუთ ვარდს**.

ვარდფანჯი შემდეგი რთული სპარსული სიტყვაა — **واردپانج** [vardpanǰ] მნიშვნელობით — ხუთი (ვარდი. **وارد** [vard] — ვარდი და **پانج** [panǰ] — ხუთი).

აღვნიშნავთ, რომ ჩვენთვის ხელმისაწვდომ სპარსულ ლექსიკონებში ასეთი კომპოზიტი ვერ დავადასტურეთ.

თარიფანური

თარიფანური — „აშულური ჰანგია ქებათა-ქებისა” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ამ სიტყვის ფუძეა **თარიფი**, რომელიც მომდინარეობს არაბულ-სპარსული ლექსემიდან — **تريف** [ta'rif] — 1. გაცნობა; 2. ახსნა; 3. განსაზღვრა; 4. ტარიფი; 1. ქება; 2. აღწერა.

ჩვენს ხელთ არსებული არაბული და სპარსული ლექსიკონების მიხედვით, **تريف** [ta'rif]-ი შინაარსობრივად არ უკავშირდება რაიმე ჰანგის სახელს. როგორც ჩანს, ეს ტერმინოლოგიური დატვირთვა მას ქართულ ნიადაგზე აქვს განვითარებული.

თასყაშუყი

თასყაშუყი — „კოვზი, თასივით ამოღრმავებული; ჩამჩა” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

თასყაშუყი სპარსული კომპოზიტია (**تاس** [tās] — ტაშტი, **قاشق** [qāšiq] — კოვზი).

აღვნიშნავთ, რომ ამ სახის კომპოზიტი ჩვენთვის ხელმისაწვდომ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

იშკილბაზი

იშკილბაზი — ოინბაზი, მატყუარა... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

იშკილბაზი არის სპარსული თხზული სიტყვა. მისი პირველი ელემენტია არაბ.-სპარს. **اشكل** [eškel // aškal] — ცბიერება, მოტყუება [არაბ.-სპარს. ლექსიკონი 1375], ხოლო მეორე სპარს. **باز** [bāz] — **بختن** [bāxtan] — 1. „თამაში”; 2. „წაგება” ზმნის აწმყო დროის ფუძე. თუმცა, ასეთი კომპოზიტი ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ნაიღბალი

ნაიღბალი — „ამბობენ: არ მინდოდა, მაგრამ ისე, **ნაიღბალ** წაველო. ვითომ ბედის გამოსაცდელადო წაველო” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

მაწარმოებელი პრეფიქსი **ن** [nâ] არ, უ და არაბ. სპარს. **اقبال** [iqbâi // eqbâi] — 1. იღბალი; 2. ბედნიერება; წარმატება. სიტყვისიტყვით იქნება — უიღბლო.

აღნიშნავთ, რომ ჩვენს ხელთ არსებულ ლექსიკონებში ამ სახის წარმოქმნილი სიტყვა ვერ დავადასტურეთ.

ნარ // ნარი

ნარ // ნარი — „ერთკუზიანი აქლემი, მამალი აქლემი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულ ენას არა აქვს სქესის გრამატიკული კატეგორია. მის გამოსახატავად გამოიყენება რამდენიმე სიტყვა, მათ შორის ზედსართავი სახელი — **نر** [nar] — მამალი, რომელიც დაერთვის სახელს.

ამ შემთხვევაში, თვით სქესის გამომხატველი სიტყვა ქცეულა ტერმინად.

საარი

საარი — „1. დილის სიმღერა, რომლითაც ეგეგებიან ცისკარს, მზის ამოსვლას, აისს. დუდუკის ერთგვარი ტკბილი ჰანგია, რომელსაც უფრო დილაობით (უფრო ქორწილის მეორე დილით) ააზუზუნებენ ხოლმე. 2. საკუთ. დილას ნიშნავს; როცა ჰანგს დუდუკზე უკრავენ (და არა ზურნაზე, როგორც ეს მ. ჭავჭავიძის ჰგონია („არსენა მარაბდელი“, გვ. 601), ამით გამოხატავენ „ლოცვას მზისადმი, უფრო მიღებულია ქორწილის მეორე დღეს დილით, როცა ჰაერზე გამოვლენ მოქიფფენი; ძალიან მელოდიური და გულისაღმძვრელი ჰანგია“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

არაბულსა და სპარსულ ენებში არის ლექსემა — **سحر** [sahar] მნიშვნელობით — დილა. **საარი**-ში იგულისხმება დილის სიმღერა — **سرو سحر** [sorud-e sahar].

აღნიშნავთ, რომ ჩვენთვის ხელმისაწვდომ ლექსიკონებში ცალკე აღებული **سحر** [sahar]-ი, როგორც „დილის სიმღერა“ ვერ დავადასტურეთ.

სავზი-სურხი

სავზი-სურხი — „საკუთ., მწვანე-წითელი. **სავზი-სურხი** ძველი გასართობთაგანია. სათანადო ფიცარზე — ჭადრაკულად დახატული იყო მწვანე და წითელი ფერი. მოთამაშენი: ერთი წითლის მხარეზე იყო, მეორე მწვანისა (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სავზი-სურხი შედგება ორი სპარსული ლექსიკური ერთეულისგან: **سبز** [savz←sabz] — მწვანე და **سرخ** [sorx] — წითელი.

აღნიშნავთ, რომ ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ასეთი სახის კომპოზიტი ვერ დავადასტურეთ.

ჩანა

ჩანა — „1. ადამიანის ქვედა ყბა ნიკაპამდის, ამბობენ; ბევრი ცემით **ჩანები** ამოვარდნილი აქვსო. „დაადლო **ჩანა**“ (ს. შანშ., „მნათ.“, 1956 წ., № 5, 1 გვ. 100); 2. ეწოდება აგრეთვე სიმებიანი საკრავის ჩანახს (ალბათ ადამიანის ქვედა ყბის მიმსგავსებით). „ეშიკ ალა მობრძანდება **ჩანითა**, ზუზუნითა, ღიღინითა, ხანითა“ (გოდერძის ლექსი). 3. „**ჩანა** მივეცი“ ე. ი. ბევრი ვეხვეწე, ილაჯი წავართვი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ჩანა — [სბ.] 1. ქვედა ყბა (ადამიანისა, საქონლისა). 2. სიმებიანი საკრავის მუცელი... [ქებღ 1986].

„დარტყმა“ შერწყმით მიღებულია ზმნა **زاد** **زاد** [zāda/e/ zadan] — 1. ვაჭრობა; 2. ყბედობა, ბევრი ლაპარაკი (ი. რუბინჩიკი, 1983).

შეგნიშნავთ, რომ **ჩანა**, როგორც სიმებიან საკრავთან დაკავშირებული ტერმინი, ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ქაფქაფა

ქაფქაფა — „ქაფქაფა რძე, ქაფქაფა ცხოვრება“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ეს სიტყვა მიღებულია **ქაფის** გაორმაგებით. **ქაფი** კი ქველ-ში განმარტებულია ასე: **ქაფი** — [სპ.] 1. წვრილი ბუშტების თეთრი გაუმჟვირვალე მასა, წარმოქმნილი სითხისგან... 2. თეთრ ბუშტებად ქცეული ოფლი... 3. ღუჭი, ღორბლი... მითითებულია მისი სპარსული წარმომავლობა.

საბას მიხედვით, **ქაფი** თურქთა ენაა და „ქართულად პერი ჰქვიან“ [ს-ს. ორბელიანი, 1993].

ქაფი სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — **كف** [ka:f].

აღვნიშნავთ, რომ ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავაფიქსირეთ **ქაფის** ალიტერაციული ფორმა — **ქაფქაფა**.

ყაზალი

ყაზალი — „1. აღმ. რომელიდაც ხალხს ეწ. 2. ლექსი. ამბობენ: აბა ერთი კარგი **ყაზალი** თქვიო. **ყაზალი** — ჭვირნის თიკანი (ასე ხსნის ფ. გორგიჯანიძე, გვ. 63)“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ყაზალი ქართულში შემოსული არაბულ-სპარსული პოეტიკური ტერმინია. „ლიტერატურათმცოდნეობის ცნებებში“ ის შეტანილია ფორმით **ღაზალი** და განმარტებულია ასე — „აღმოსავლური (არაბულ, სპარსულ-ტაჯიკურ, აზერბაიჯანულ, თურქულ, ურდულ, ნეპალურენოვან პოეზიაში) ლირიკული ლექსის მიწორიბული ფორმა. აღმოცენდა VII ს-ში, განვითარდა XIII — XIV სს-ში, მათლაში (პირბული ბაითში) ირითმება ორივე მისრა. მას ერითმება მხოლოდ დანარჩენი ბაითების მხოლოდ მეორე მისრები“... (ს. ჭილაია, 1984).

ყაზალი არაბულ-სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — **قازل** [qazal]. მისი მნიშვნელობაა — ლირიკული ლექსი.

არაბულსა და სპარსულ ენებში არის, აგრეთვე, **قاز** [qazal]-თან ბგერობრივად მსგავსი — **قازل** [qazâl] (განსხვავება მოკლე და გრძელ ა ხმოვანშია), რომლის მნიშვნელობებია: ლაზელი; ანტილობა...

„ქალაქური ლექსიკონის“ მიხედვით, **ყაზალი** ეწოდება, აგრეთვე, აღმოსავლეთის რომელიდაც ხალხს.

ჩაფრასტი

ჩაფრასტი — 1. თვალ-შარგალიტი ან ოქრომკვდით ნაკერი. ქათბის მოსართავად ხმარობდნენ ქართულ კაბაზედ. 2. ქამრის ყულფი. 3. დედალ-მამალი ღუგებში, ღილა-კილო. **ჩაფრასტი** აკეთებდნენ ქართულ კაბებზე: მაჯებზე და გულის პირის ორთავე მხარეს. დ. ბაქრაძის განმარტებით: **ჩაფრასტი** სხვა არა არის რა, გარდა მკერდზე ჩამწკრივებული ღილებისა. 4. ხერხის კბილების გადასაწვე-გადმოსაწევი იარაღი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ჩაფრასტი იგივე სპარსული კომპოზიტია — **چاپراست** [čaprast] — 1. ჭვრის ფორმის გადახვევა; ყაწიმი; 2. ჭვარედინად.

აღვნიშნავთ, რომ „ქალაქურ ლექსიკონში“ მოცემული **ჩაფრასტის** მეოთხე განმარტება („ხერხის კბილების გადასაწვე-გადმოსაწევი იარაღი“) ჩვენთვის მისაწვდომ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ხაბარდა

ხაბარდა — 1. „განზე ჩამოდექი, ჩამომეცალე, გზა მომეცი. „მას ეხლა ც სახლიდან სახლზე გაუბრბოდა თვალები და სხვადასხვა სანახაობით გატაცებულს თავისთავი დაავიწყდა — ხაბარდა, ხაბარდა! — ძლივს გაავონა მას მეეტლემ“ (პ. ლორია, ბედნ. დედა, 1941 წ., №12). ამ სათაურით წერილიც კი აქვს „მოლაყებს“ „ცისკარში“ (1960 წ., №6, გვ. 134) 2. კრინოლინი. ძვ. თბილისის აივნიდან ჩამოვარდა რვა თვის ორსული ქალი, რომელსაც „ხაბარდა“ ეცვა და გადარჩა. „**ხაბარდა**“ გაიბერა პარაშუტივით... **ხაბარდაიანი კაბა** იყო განიერი კაბა, რომლის ქობაც მავთულის რკალზე იყო გაკეთებული“... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ხაბარდა — [არაბ.-პ.] მეეტლეებისა და მისთ. შეძახილი. ჩამოდექი, გადადექი გზიდან. 2. (საუბ.) იგივეა, რაც კრინოლინი (ქეგელ 1986).

ქალაქურ მეტყველებაში „**ხაბარდას**“ ორი შინაარსობრივი დატვირთვა ჰქონია: 1. **გზა მომეცი**... და 2. **განიერი კაბა**.

როგორც თ. სახოკია აღნიშნავს, „ძველ თბილისში ყოველ ნაბიჯზე გაისმოდა ეს სიტყვა ქუჩებში, როცა უნდოდათ მეორე, პირდაპირ მომავალი, განსაკუთრებით ცხენიანი ან ურმიანი გზიდან ჩამოეცილებინათ. სურათხატოვნად იხმარებოდა, როცა უნდოდათ მეტოქისათვის ეთქვათ: ვერას დამაკლებ, ტყუილად ნუ მოდიხარ ჩემს წინააღმდეგ“ (თ. სახოკია, 1979).

ხაბარდა მომდინარეობს კომპოზიტიდან — **خبر [xabardâr]**, რომლის მნიშვნელობებია: 1. საქმეს გაცნობილი; 2. სამხ. სმენა! 3. შორისდ. ფრთხილად! ეი! (ი. რუბინიჩიკი, 1983).

خبر [xabardâr]-ი შედგება ორი ელემენტისაგან არაბ.-სპარს. **خبر [xabar]** — ამბავი და სპარს. **دا [dâr]** — **داستان [dâstân]** — „ქონა“, „ყოლა“ ზმნის აწმყო დროის ფუძე.

ქართული **ხაბარდას** პირველი განმარტება (განზე ჩამოდექი, ჩამომეცალე, გზა მომეცი), რომელიც გამაფრთხილებელი შინაარსის მატარებელია, შინაარსობრივად ემთხვევა სპარსული **خبر [xabardâr]**-ის მესამე განმარტებას (სმენა! ფრთხილად! ეი!), რომელიც წარმოადგენს შორისდებულს. რაც შეეხება **ხაბარდას** მეორე მნიშვნელობას (განიერი კაბა), მსგავსი განმარტება ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში არ დასტურდება. როგორც ჩანს, შორისდებულმა ქართულში შეიძინა ნომინაციური დატვირთვა. ეს სემანტიკური გადააზრება, ალბათ, ასოციაციითაა მოტივირებული — განიერკაბიანი ქალის გავლა, ეტუობა, იწვევდა გზის მიცემის ასოციაციას.

ხათა-ბალა

ხათა-ბალა — „უბედურება. ამბობენ; ვა, არ მინდა რალა წამოგყვე, **ხათა!** „ჩინაზჯან, ეს რა **ხათაა!**“ (რ. ერისთ., „ივ.“ 1887 წ., გვ. 14). „მის აზრსა და წრფელსა გრძნობას ეძახის **ხათა-ბალახა**“ (ვაჟა, ტ. 1, გვ. 126)“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ხათაბალა — [არაბ.] დავიდარაბა, უბედურება (ქეგელ 1986).

არაბულსა და სპარსულ ენებში არის ლექსიკური ერთეულები: **خات [xatâ]** — შეცდომა, მარცხი; ცოდვა და **بلا [balâ]** — 1. უბედურება; მწუხარება; 2. ძალდატანება... ქართული **ხათაბალა** მათი შეერთებით არის მიღებული.

აღნიშნავთ, რომ ჩვენს ხელთ არსებულ არაბულსა და სპარსულ ლექსიკონებში კომპოზიტი **ხათაბალა** არ დასტურდება.

„ქალაქურ ლექსიკონში“ ცალკეა განმარტებული **ბალა**, რომლის ერთ-ერთი მნიშვნელობაა — ხათა-ბალა, დავიდარაბა (იხ., **ბალა**).

თურქულ ენაშიც ცალ-ცალკეა ორივე არაბული ლექსიკური ერთეული: **hata** და **bela**.

ხამხალათი

ხამხალათი — „ახალი, უბრალო ფართალი. „არუთინა ადლოცი თორმეტი წლისა რომ შეიქმნა, თავისმა მამამ ორი თუმნის **ხამხალათი** ჩაულაგა ბოლჩაში და სავაჭროდ გაისტუმრა“ (ბ. ჯორჯ., „ივ.“, 1891წ., № 125)“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ხამხალათი კომპოზიტია. იგი შედგება ორი კომპონენტისგან სპარს. **خام** [xām], რომლის მნიშვნელობებია: 1. ხამი; მოუხარაშავი; 2. მოუმწიფებელი; 3. დაუშუშავებელი... მეორე — არაბს-პარს. — **خالت** [xel'at // xal'at] ხალათი.

აღნიშნავთ, რომ ამ სახის კომპოზიტი (**ხამხალათი**) ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

კომპოზიტი **ხამხალათი** — არა, მაგრამ **ხამი** და **ხალათი**, ცალ-ცალკე, ქეგლ-ში ცნობილია შემდეგი მნიშვნელობებით **ხამი** — [სპ.] 1. დაუშუშავებელი, გამოუყვანელი, მოუქნელი. 2. ბამბის შეუღებავი ქსოვილი, შინდართული (მსხვილი) ძაფისგან... **ხალათი** — საშინაო გრძელი და ფართო ტანსაცმელი...

„ქალაქური ლექსიკონის“ მიხედვით **ხამხალათში** იგულისხმება არა **ხალათი**, არამედ ფართალი — სახალათე მასალა.

ხუშკი

ხუშკი — „სპარს. ხმელი (აქედან ხოშკაქალა) ცხვრის კურკლი. ამბობენ: ცხვარს კურკლი **ხუშკივით** დაუყრიაო, ფული **ხუშკივით** მისცაო (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ხუშკი იგივეა, რაც სპარსული **خوشک** [xošk] — მშრალი, ხმელი...

აღნიშნავთ, რომ ამ სიტყვის „ქალაქური ლექსიკონისეული“ განმარტება — „ცხვრის კურკლი“ ჩვენთვის ხელმისაწვდომ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ჯადობაზი

ჯადობაზი — „1. შინაური უდიბლომო ექიმი. ექიმაში. 2. მკითხავი, ჯადოს გამკეთებელი (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ჯადობაზი — მხიბლავი, ჯადოქარი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984).

ჯადობაზი შემდეგი სპარსული კომპოზიტია — **جادوباز** [jādübâz] — ჯადოსანი (**جاد** [jādū] — ჯადო, **باز** [bâz] - **بختان** [bâxtan] — 1. „წაგება“; 2. „დაკარგვა“; 3. „თამაში“ ზმნის აწმყო დროის ფუძე (ი. რუბინჩიკი, 1983).

აღნიშნავთ, რომ ასეთი კომპოზიტი ჩვენთვის ხელმისაწვდომ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ ის განსხვავებული სემანტიკური დატვირთვანი, რომლებიც გააჩნია განხილულ ლექსიკურ ერთეულებს, შეიძლება აღმოცენებულიყო ქართულ ნიადაგზე, მაგრამ არ არის გამორიცხული, ზოგი მათგანი სულაც ქალაქურ მეტყველებას შემოენახოს და ისინი სპარსულ ლექსიკოგრაფთა ინტერესის საგანი გახდეს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბ. ბარანოვი, 1957 - X. Баранов, Арабско-русский словарь, Москва, 1957.
ი. გრიშაშვილი, 1997 — ი. გრიშაშვილი, “ქალაქური ლექსიკონი“, საარქივო მასალა გამოსაცემად მოამზადა რუსუდან კუსრაშვილმა, თბ., 1997.
თურქ. რუს. ლექსიკონი, 1977 — Турецко-русский словарь, Москва, 1977.
ს-ს. ორბელიანი, 1991 — ს-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1991.
ი. რუბინჩიკი, 1983 — Персидско-русский словарь, под редакцией Ю. Рубинчика, Москва, 1983.
თ. სახოკია, 1979 - თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბ. 1979.
ქ ე გ ლ — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვა ტომად, თბილისი 1950-1964; ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული თბ., 1986.
დ. ჩუბინაშვილი, 1984 — დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი. თბ., 1984.

NOMADI BARTAIA
**ON THE SEMANTIC TRANSFORMATION OF SOME PERSIAN
BORROWINGS OF THE RENAISSANCES PERIOD (16th-17th cc)
IN TBILISI COLLOQUIAL SPEECH**

Based on archives materials Rusudan Kusrashvili published Ioseb Grishashvili's (1889-1965) "Urban Dictionary" which is replete with the oriental, especially with Persian lexical units.

The dictionary is not confined to any particular epoch; however, it mainly reflects the traces of Persian-Georgian relationships of Safavids dynasty period (16-18th cc) sedimented in the Tbilisi colloquial speech.

The material is interesting in various linguistic aspects. Presently I focus my attention to the semantic peculiarities of some borrowings as well as of some composed words, which have not been attested in the present Persian or other oriental language dictionaries available.

The semantic transformations of following examined words: حلواء خاص [halva'xass], عجم [a'am], بلع آقا [balī apa], بدرانگ [banda/e/ kul], وردپنج [badrang], بح اقبال [bīeqbāl], دم [dam], دوامبرچه [dūambarča/e/], اقبال [vardpang], تعرجف [ta'rīf], طاس [tās qā]oq, باز اشکل [eškel bāz], اقبال نا [nāeqbāl], نر [nar], سحر [sahar], سرخ سبز [sabz sorx], چانه [čāna/e/], کف [kaf], غزل [yazal], چپر است [čaprāst], خبرداز [xabardār], بلاء خطاء [xatā' balā'], خلعت خام [xām xel'at], خشک [xo]k and جادوباز [jādübāz] may have Georgian origins, but it is possible that some of them could have been preserved in Tbilisi colloquial speech and can become a subject of interest for Persian lexicographers.